

Wandelen al peinzend langsheen de taalgrens in het Land van IJse en Lane *

door

G. VANDE PUTTE

1. BIJ WIJZE VAN INLEIDING: POLITIEK TAAFGRENSGEKIBBEL OP ROOD, FILOLOGISCH TAAFGRENSONDERZOEK OP NUL

Het taalgrensonderzoek in het Land van IJse en Lane, en weliswaar vanuit onomastisch en sociolinguïstisch perspectief, vormt al jaren mijn studieobject en thesisproject. Over archivalische en taalkundige bevindingen hieromtrent, over de stand van zaken en een enigszins vernieuwende — zo mogelijk nieuwe — methodologische aanpak terzake heb ik inmiddels regelmatig bericht, laat staan ervoor gepleit, op congressen geschiedenis, in wetenschappelijke tijdschriften en genootschappen, evenals ter plekke in heemkundig verband.

Een overzicht van al deze activiteiten, parallel met en illustratief voor mijn toponymisch onderzoek van Overijse en Rozieren is dan ook te vinden in de beknopte bibliografie in fine. Met dit opstel wilde ik hier nu graag enkele bevindingen en opmerkingen kwijt van methodologische aard ten behoeve van onomastici en taalgrensonderzoekers — zij zijn weliswaar niet legio — van wie een grotere pluridisciplinaire aanpak zou mogen worden verwacht bij een vernieuwend onderzoek in sociolinguïstische confluentiezones bij uitstek, zoals er in België wel meer voorkomen, voor wie althans verder wil kijken dan de eng-politieke twistgebieden Voeren en Komen-Moeskroen.

* *

*

* Een Franse versie van deze lezing is eerder verschenen in *Bulletin de la Commission Royale de Toponymie et de Dialectologie* LXI (1988), pp. 109-131 onder de titel *Flâneries onomastiques le long de la frontière linguistique au Pays de l'Yssche et de la Lasne*, wat tevens het onderwerp van onze lezing was gehouden op het XLIX Congrès van de Federatie van Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, zijnde het 3e Congrès de l'Association des Cercles Francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique'', te Namen op 18-21. VIII. 1988. Samenvatting onder gelijknamige titel verschenen in *Actes du Congrès de Namur*, t. I. Namur, 1988, pp. 436-437. Met dank aan Dr. J.-M. PIERRET (UCL) voor zijn kritische lektuur van bovengenoemde teksten.

Zo'n uitgelezen zone, waarvan ik hier een case-study zou willen maken, is een portie grondgebied aan de zuidwestrand van de gemeente Overijse (thans dus in de Brusselse groene gordel), langsheen de weg die Brussel met Waver verbindt via *Bakenbos*, een driege-meentengehucht dat — aan de zoom van het aloude hertogelijk Zoniëndomein — zich van oudsher uitstrekt over de Vlaamse gemeenten Overijse en Hoeilaart en de Waalse gemeente La Hulpe (Terhulpen), alwaar die steenweg dus de sinds 1963 geclicheerde taalgrens overschrijdt. Het gaat dus niet over de steenweg die Brussel met Waver verbindt al over Oudergem en Overijse-Centrum, en die ook de gehuchten Jezus-Eik en Tombeek aandoet, pas in 1768 aangelegd, maar om een veel oudere, wellicht prehistorische wegverbinding alover Bosvoorde, Hoeilaart en twee andere Overijse gehuchten, nl. Maleizen en *Rozieren* (d.i. het inmiddels verwaalde en thans tot de fusiegemeente Rixensart behorende *Rosières-Saint-André*). Dit laatste gehucht maakte tot voor het Franse Bewind integrerend deel uit van het domein Isca, nadien Prinsdom Overijse en Rozieren (vanaf 1677 onder het bewind van de prinsen van Horne).

Op het grondgebied van Overijse wordt deze weg thans *Hoeilaartsesteenweg* genoemd (het gedeelte althans van Bakenbos tot Maleizen)¹ en *Rozierensesteenweg* (het gedeelte dat van de kerk van Maleizen tot de grens met Rosières / Rixensart strekt)² ter hoogte van „la Ferme de Woo” ook „Ferme de Rosierbois” [rozibwα] geheuten, alias Hof te Rozierbos. Op Rozierens grondgebied komen resp. volgende benamingen voor: *Rue de Malaise*, *Rue Rosierbois*, *Rue de La Hulpe* en *Rue de Wavre*, alle in de middeleeuwen ook in een Nederlands kleedje geattesteerd³. De huidige *Rue des Chariots*, in feite de oude „karreweg”, moet er een diverticulum van geweest zijn, geattesteerd vanaf 1287 als „la voye karialle qui va de le hulpe a waure”⁴.

1. 1530: „den wech van hoolaert nae waure”; 1531: „au grand chemin allant de waure a Bruxelles” (OFT).

2. 1530: „de strate aldair gaen(de) van oucryssche ter Rosierbosche”; 1564: „aen die strate van marleysen lopen(de) nae Rosierbosch” (OFT).

3. Zo bijvoorbeeld 1350-1400: „opte(n) waeverschen wech”; 1495: „lanx den weghe die van rosierbosch d(er) maerleysen weert gheet”; „den wech die van rosye(re)n te rosierbosch weert ghaet”; 1597: „ten straet va(n) rosier loopt nae hollaert”; 1613: „s'heeren straete gaende vander hulpen naer Wauer”, „de straete naer Wauer”; 1635: „den wech van waever naer hoolaert”; 1651: „de strate van Rosieren naer waver” (OFT).

4. Uit OFT. zie ook J. TARLIER en A. WAUTERS, *Géographie et Histoire des communes belges* (...). Brussel, 1864, p. 40.

2. DE AS BRUSSEL-WAVER: DOORDRINGINGS- ONTGINNINGS- EN VESTIGINGSROUTE

Deze oude wegverbinding van Brussel — beter gezegd wellicht Ukkel — naar Waver is in mijn toponymisch materiaal geattesteerd vanaf de XIVe eeuw, zowel in Dietse als Romaanse vormen⁵ en de oudheid ervan wordt veelvuldig in de literatuur aangetoond. Sommigen zien er een gedeelte van de pre-Romeinse heirbaan Boulogne — (Bonon) — Keulen in, namelijk de sectie Buizingen — Tienen. Men zou er ook een verbinding kunnen in zien tussen de neolithische nederzettingen Bosvoorde en Ottenburg⁶.

Wat er ook van zij, in de middeleeuwen blijkt deze weg een kapitale rol te hebben gespeeld in het grootschalige ontbossingsproces dat op gang kwam in dit gedeelte van het Zoniënwoud en dat de dorpen Terhulpen (La Hulpe), Genval en Rixensart zag ontstaan, alsmede de woonkernen Maleizen (Malaise) en Rozieren (Rosières). Laatstgenoemde zijn typische straatdorpen, die aanvankelijk bij Overijse behoorden, maar Rozieren ging reeds van in de XIIIe eeuw zijn eigen weg, tenminste op parochieel vlak (eigen kerk vanaf 1240), omdat het sterker dan de andere volksgemeenschappen aan romanisering blootstond, om eindelijk onder het Frans Bewind volledig van Overijse af te scheuren⁷.

Oude kaarten kunnen dit scenario voortreffelijk aantonen en vooral de Ferrariskaart van ± 1775 is erg sprekend in dit verband: Rozieren is er duidelijk op ontstaan in functie van de verbinding tussen respectievelijk Hoeilaart en Terhulpen enerzijds, Waver anderzijds, die aldus te beschouwen is als de eerste *doordringingsroute* ten tijde van de ontbossing. De woonkern is zeer duidelijk in de buurt van de brug van Rozieren te situeren, aan het kruispunt met de Lane van de wegen komende van Tombeek en Terhulpen⁸. Het kadaster wordt erop gekenmerkt, precies zoals in Terhulpen overigens, door een stel

5. Zie noten (1), (2), (3) en een greep uit Franse attesten, zo bijvoorbeeld: 1531: „au grand chemin allant de waure a bruxelles”; 1552: Chemin le Seigneur alant de hoolaert a wavre”; 1669: „le chemin allant de bakenbos a hoolé (OFT).

6. W. Ch. BROU, *La chaussée antique Boulogne-sur-Mer-Buizingen-Tirlemont-Cologne*. Le Folklore brabançon, n° 200 (déc. 1974), p. 328 vlg.; G. VANDE PUTTE, *De Breerijke en de Bredestraat te Maleizen, stukjes Romeinse autosnelweg?* In *Ken je Overijse?* (Heemkundig Jaarboek I van de Beierij van IJse). Tielt, 1974, pp. 172-175; D. VANPEE, *Bericht over de neolithische nederzetting te Ottenburg*. Huldenbergs Heemblad II (1983), nr. 3, p. 104-105.

7. G. VANDE PUTTE, *Rosières, les origines de la paroisse selon J. Verbesselt*. Wavriensia XXVI (1977), pp. 93-103; IDEM, *Maleizen of Malaise* (Rubriek *Taal- en volksbewustzijn in Hoeilaart - Overijse - Terwuren 1789-1989*). Spoorslag XV (1985), nr. 4, pp. 10-14.

8. Een belangrijke tol werd geïnd ten bate van de hertog aan deze aanzienlijke Lane-overgang, cfr. 1414-1415: „ontfanc (...) van Edewaerde den slachmoeld(er)e vand(er) rosyeren die hout dit jaer den tol vander bruggen vand(er) roesyeren in pachte om een halue(n) gulde(n)” (OFT).

langwerpige percelen, loodrecht op de wegen, wat getuigt van collectieve ontroding. Chantal ZOLLER, die een merkwaardige licentiaatsverhandeling heeft gewijd aan het Land van IJse en Lane (in 1970 voorgedragen bij Professor G. DESPY aan de ULB), ziet er een typische structuur van „Waldhufendörfer” in ofte „wouddorpen”, omwille van het uitzicht zelve van de velden en de woonkernen. De specifieke en systematische lintbebouwing getuigt er namelijk van nieuwe ontbossingsvestigingen, waar de heer de hoge hand heeft gehad in de verkavelingsstructuur (Ch. Z.).

Dergelijke systematische ontbossingspolitiek heeft alhier, volgens Ch. Zoller, ingang gevonden in de XIIIe eeuw en ligt tevens aan de oorsprong van de kolonisatie te Maleizen, alwaar in 1310 — driekwarteeuw na Rozieren dus — een kapel werd gebouwd, precies aan het kruispunt van de hier besproken wegverbinding Waver-Brussel en de al even venerabele weg Leuven-Nijvel⁹. Typisch is wel dat de gekozen patroonheilige Sint-Joost is, beschermheilige van de reizigers en de vervoerlieden¹⁰.

De hertogen van Brabant, geholpen door hun leenmannen ter plaatse, namelijk de beiers van IJse, zien we dan kolonisten aantrekken om die perifere gronden van Overijse te ontroden¹¹. Zij zijn het, of hun vertrouwensmannen, die, door zich te vestigen te midden van de oorbaargemaakte gronden, aan de oorsprong liggen van nieuwe ontginningshaarden in latere gehuchten zoals *Bakenbos* en *Maleizen*, of grote hoven zoals *Tenbroek*, *Terholst*, *Tenrode*, *Rozierbos* en dergelijke meer. Alle stuk voor stuk uitgegroeid tot belangrijke heerlijkheden, met glasheldere toponymische — en dus relatief „laat” ontstane — benamingen, die op de koop toe hun ontrodingsoorsprong niet onder stoelen of banken kunnen steken, maar daar kom ik later nog op terug. Belangrijke boerengeslachten, nadien de maatschappelijke ladder opstijgend tot de plaatselijke no-

9. Deze weg wordt in 1405 bestempeld als „h(er)straete van loue(n) te nyuel we(e)rt gaende” en in 1734 als „grand chemin de Louvain a nivelles” (OFT). Zie ook G. VANDE PUTTE, *Honderd jaar geleden stond het in de krant. Onze openbare wegen: de Nijvelse baan en de Warande*. In *Zoniën* (Geschied- en Oudheidkundig Tijdschrift voor IJse- en Laneland, uitgegeven door de Heemkundige Kringen van Overijse en Hoiclaart) XIII (1989), nr. 4, pp. 259-264.

10. R. DENAYER, *Het ontstaan van de parochie Sint-Joost*. *Zoniën* (Extra-Maleizennummer), sept. 1989 (XIIe jg.), pp. 160-191.

11. Overijse zelf — het Iscadomein van de Merovingers — is te beschouwen als een oudere kern in het hertogelijk patrimonium, na aan de gouwgraven toebehoort te hebben. Daar waar dit soort „villa” („in villa vocante de Isca”, 843) zich aanvankelijk vanaf de IXe eeuw heeft ontwikkeld door uitbreiding van het primitief domein via geleidelijke ontbossing vanuit het Centrum, heeft zich in de XIIe-XIIIe eeuw een stroomversnelling voorgedaan in de oorbaar-making via een van buiten uit opgelegde en systematisch geplande — perifere — verkavelingspolitiek (Zie Ch.Z. en GVP, *Micro-Belg.*).

tabelenkaste, zijn eveneens aan deze overtalrijke bostoponiemen verbonden¹².

3. HET ONTRODINGSPROCES TUSSEN BAKENBOS EN ROZIERBOS. FILOGIE IS NIET ALLES.

3.1. *Bakenbos en de Bake(n)s*

3.1.1. Tot zover de aanloop van het ontginningsproces ter plaatse, terwijl ik me over het verder verloop elders heb uitgesproken¹³. Laten we nu dan even stilstaan bij de toponiemen BAKENBOS en ROZIERBOS met zijn Romaans doublet ROSIERBOIS, beide langsheen onze onomastische wandelweg gelegen, op ongeveer gelijke afstand van de St.-Joostkapel van Maleizen. Dit wordt meteen een leuke gelegenheid om *het ijle gefilologiseer* (met mijn excuses voor het neologisme!) aan de kaak te stellen, dat zovele toponymische monografieën en licentiaatsverhandelingen kenmerkt (en ontsiert), en waarbij kost wat kost naar de meest geleerde, liefst extravagante, etymologische verklaringen wordt gezocht.

Zodoende zal ik een flinke dosis zelfkritiek moeten hanteren, daar ikzelf ten tijde van mijn „Toponymie van Overijse” (voorgedragen aan de UCL in 1968 met als promotor Prof. Dr. O. LEYS) (GVP-Topo) voor de etymologie van „Bakenbos” niet minder dan zes verschillende verklaringen had voorgesteld, gaande van de *verkeerspaal*, het *seinteken*, de *vuurbaak* (op grond van het mnl. *bake(n)*, *bakin*) en het „Bois des Jalons” van de Zoniëngeschiedschrijver Sander PIERRON, tot het „bois cuit” (d.i. „gebakken” bos) als variëteit voorgesteld door dezelfde auteur, zonder de betekenis *varken* en *varkensvlees* (cfr. mnl. „bake” en eng. „bacon”) uit het oog te verliezen!

Allemaal om het plausibelst als men afgaat op de verklaring van CARNOY, die er op attendeert dat de bossen ook dienden om „zekere beesten te laten grazen en natuurlijk bij voorkeur de varkens die op eikels zo belust zijn, waaruit *Bakenbos* te Overijse (...)”¹⁴. Nog

12. Zie bijvoorbeeld hierover G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van het schoolwezen te Overijse onder het Ancien Régime, mede een enquête naar de sociale positie van de plattelandsintelligentsia in vroegere tijden*. In *Album Lipsianum* (Bijdrage V tot de Geschiedenis van IJse-, Lane- en Dijleland). Humbeek-Grimbergen, 1980, pp. 75-212.

13. G. VANDE PUTTE, *Bijdrage tot de geschiedenis van een Overijse gehucht: Maleizen-Bakanbos. De grondbezittingen van Groenendaal te Overijse*. Zoniën V (1981), nr. 3, pp. 189-208.

14. A. CARNOY, *Kruidkunde en Belgische Toponymie*. In *Handelingen van de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialectologie* (HKCTD) XXV (1950), pp. 351-372. Geciteerd in GVP-Topo., II, p. 477 vlg.

andere toponymisten, zoals Jan LINDEMANS, hebben verkeerdelijk bakenbos met „beukenbos” gelijkgeschakeld, terwijl dezelfden, zoals Carnoy, nog andere verklaringen voorstelden zoals een ontlening uit het lat. „baculus” (fr. „bâton”, „enclos”); als derde mogelijkheid voor Bakenbos suggereert hij zelfs nog een „bois à l'arrière”, wat te vergelijken zou zijn met het eng. „back” ofte rug, heuvelrug, uit het germ. „baka” (GVP-Topo. II, 476-480). En al is dit alles enigszins topografisch te verantwoorden, toch dient a posteriori vastgesteld dat becanismen nog steeds niet uit de lucht gegrepen zijn.

3.1.2. **Filologie is dus niet alles.** Er valt immers geen etymologisch heil te verwachten zonder grondige heemkennis gekoppeld aan een diepgaande studie van de bronnen. Stort al het voorafgaande inderdaad niet onherroepelijk in, wanneer men, na jarenlang archiefonderzoek de nauwe band ontdekt tussen het patroniem *Bake(n) / Ba(e)k(x)* en de plaatsnaam *Bakenbos*? De aanwezigheid van een gelijknamige familie aldaar is immers geattesteerd vanaf 1304 in de persoon van ene *Petrus Bake*, schepen van Overijse. Boeiender wordt het zelfs nog wanneer men kan aantonen dat dit schepengeslacht gronden in bezit heeft „op saelberch”¹⁵ — d.i. de plaats die enkele decennia later *Bakenbos* zal worden genoemd — in handen van ene „heins baex” tussen 1350 en 1400 (OFT). Helemaal het einde wordt het als het archief ons onthult dat in 1414-1415 ene „vranx baken” goederen bezit „beleg(en) te(n) bakenbossche” (OFT).

Precies in diezelfde periode duikt dan het geamplifieerde patroniem „vanden bakenbossche” op, wellicht toegepast op personen die zich op Zaalberg zijn gaan vestigen, nadat de grond in handen van de familie *Bake* was gekomen, wier naam op die plaats inmiddels was overgegaan. Samenvattend kunnen we stellen dat die portie hertogelijke Zoniënbossen op Zaalberg het erfgoed geworden zijn van die Overijse familie *Bake*, zijnde de oorbaarmakers, terwijl de er zich achteraf vestigende families zelf een patroniem gaan dragen, dat te ontleden is als een herkomstnaam („vanden bakenbossche”), inhoudende de nieuwe benaming van hun werk- en vestigingsplaats („vanden *Bakenbossche*”), waartin de naam zelf van de werkgevers geïncorporeerd zit („vanden *bakenbossche*”). Tenzij het over de

15. In de XIVE-eeuwse excerpten komt uitsluitend de bepaling „op saelberch” voor, evenals in citaten zoals „biden heydekene te saelberch” en „aen thof op saelberch” (OFT). Vanaf 1414-1415 evenwel is er sprake van bossen „beleg(en) ten bakenbossche aen saelberch aen zonien neven die heyde van groene(n)dale (...) en(de) den wech die vand(er) maleysen gaet ten bakenbossche weert” (OFT). Ch. Zoller weet over dit ontrotingsgebied te vertellen dat „les cultures se rassemblent au saelberg qui s'étend du Bakenbosch jusqu'à la rue Longue (N.B. : thans Langeweg). Ce territoire paraissait très fertile vu le nombre de parcelles arables qui y sont mentionnées. L'essentiel des censives ducales en terres arables se trouve au saelberg” (Ch. Z., 19).

zelfde familie Bake zou gaan, voor wie de naamsverduidelijking sociaal-economisch het accent zou zijn gaan leggen op de hoofdactiviteit, waarop bepaalde familieleden in een bepaalde periode zich zijn gaan toeleggen, namelijk als perifere kolonisten in dienst van de hertog of van zijn plaatselijke „ministeriales”, met name de Overijse beiers en consoorten¹⁶.

Uit grondig archiefonderzoek is verder gebleken dat die familie Bake heel wat goederen bezit in de buurt van het Hof Terspout¹⁷, alwaar een belangrijk heerlijke familie gevestigd was, die samen met het geslacht van de Vandenbis(schop)dommes, de beiers van IJse en nog een paar andere, het voor het zeggen hadden in het middeleeuwse Overijse. Zodoende zouden de Bakes, als leenmannen van de Vanderspouts, wellicht kunnen beschouwd worden als afgevaardigd door hen om — in de XIVe eeuw? — die portie Zoniënwoud te ontginnen tussen Hocilaart en Maleizen, gelegen op Zaalberg en waaraan ze hun geslachtsnaam zouden koppelen vanaf ongeveer 1400, het toponiem *ten bakenbossche* zijnde pas geattesteerd vanaf 1414-1415 (OFT).

3.1.3. Dit alles lijkt mij vandaag de dag nogal evident. En zeggen dat ik in mijn licentiaatsverhandeling reeds die mogelijke band tussen het antroponiem *Bake* en het toponiem *Bakenbos* had aangevoeld, doch steeds de etymologie „baken-bos of grensbos, bos met een baken” heb geprefereerd¹⁸, gezien de zo specifieke lokalisering, daar ook ik mij liever heb blindgestaard, zoals zovele andere toponymisten dat doen, op het topografisch-plausibele(re) en het filologisch-aantrekkelijke(re). Vraag is dus waarom ons toponymisten plaatsnamen gevormd met persoonsnamen per se prozaïscher en veel minder bestuderingswaardig moeten lijken, daar waar zij nochtans — als men tenminste de heem- en bronnenkennis wat pousseert — de meest voorkomende zijn, vooral dan in een „zo laat” ontgonnen gebied als het IJse- en Laneland? Ook in deze zal mijn thesis duidelijkheid pogen te scheppen.

Bij wijze van parenthesis wilde ik hier nog zo'n typisch voorbeeld aanhalen, waaruit duidelijk moge blijken hoe nutteloos het is zich

16. De familie Bake zou uit Brussel kunnen afkomstig zijn als men afgaat op volgend attest uit 1350-1400: „*beine bake* die men heet cuppens beck(er) van brucele” (OFT). Bij de vraag naar de betekenis van het antroponiem an sich zou men wellicht terug in de varkenscontext kunnen belanden als men aan een toenaam zou denken...

17. In 1402 treden Hendrik en Jan *Baex* op als leenmannen van hun grondheer Bernard van der Spoudt ten voordele van hun zuster Margriet voor een huis met appendentiën „op Hershersbergh”, in de onmiddellijke buurt van Terspout (Ch. Z., 108).

18. G. VANDE PUTTE, *Een brokje geschiedenis over Bakenbos, aan een driesprong van gemeenten*. In *Ken je Overijse?*, o.c., pp. 148-155. Deze etymologie werd onlangs nog klakkeloos overgenomen door R. DECOSTER, *De kapellen van Maleizen*. Zoniën (Extra-Maleizennummer), jg. XIII (sept. 1989), pp. 197 vlg.

omzeggens aprioristisch aan een puur-topografische interpretatie vast te klampen, daar waar de plaatselijke geschiedenis wel beter weet. Dit is al evenzeer het geval met de ABSTRAAT tussen Terlanen en Tombeek gelegen, twee andere Lanegehuchten van Overijse. Het gaat hier namelijk om een merkwaardig oude weg, zo te zien een schoolvoorbeeld van een „thalweg”, die langsheen de Lane loopt op de linker-oever.

Daar ik ten tijde van mijn licentiaatsverhandeling slechts over „recente” attesten beschikte¹⁹, had ik niet minder dan — ditmaal — een vijftiental verklaringen uitgedokterd (!), alle om het geleerdst, waaronder uiteraard de betekenis van „water”, afgeleid van het kelt. *ab* (etymologie voorgesteld door MANSION) of van „Flusswiese”, een soort beemd of weide langsheen een waterloop, afgeleid van ogm. *ap* en voorgesteld door BACH (GVP-Topo, II, 458-464). Intussen heb ik er twintig jaar supplementair archiefonderzoek en heemkundebeoefening op zitten en... is ook de familie *Abts* opgedoken — vanaf 1528-1529 — namelijk met een eminent vertegenwoordiger in de persoon van *Christiaan Abts*, luitenant-meier van de heerlijkheid Schaatsbroek. Nu wat blijkt? Dat deze heerlijkheid door die fameuze *Abstraat* letterlijk wordt in twee gesneden! Men ziet dus dat én het naamgevingsproces én de ontrafelingstechniek ervan precies op analoge wijze zijn verlopen als in het geval Bakenbos. Meteen stort dan ook meedogenloos alle filologisch kunst- en vliegwerk pardoes in elkaar!

3.2. Zo maar een stuk woud in een „rozierbos” omgetoverd

3.2.1. Het is ook niet anders gesteld met het toponiem ROZIERBOS, nu „Rosierbois” op Waals grondgebied (OFT), een „nieuwe” benaming, die de oudere, nl. „Wout” (woud) is gaan vervangen, en die in haar Germaanse vorm is geattesteerd vanaf de tweede helft van de XIVe eeuw, alwaar sprake van „i houe te wout” (OFT). Dit toponiem heeft zich dan in de moderne periode, en blijkbaar uitsluitend in Franse context, verderontwikkeld tot WOO; men spreekt van „hameau de *Woo*” in 1822, terwijl de hoeve in 1725 als „cense de *haut*” genoteerd staat of nog „Cense *du Haut* ou de Rosierbois, in 1777-1778 wordt genoemd, tot er alweer, in 1782 ditmaal, een „Cense de *Wooz*” optreedt (OFT). Beide woordvervormingen zetten dan alras het deurtje open tot tweeërlei interpretaties, zodat TALLIER en WAUTERS ons in 1864, in hun „Géographie et Histoire des

19. Het „oudste” konden we toen slechts tot 1787 doen opklimmen, met name „in de apstraete” (GVP-Topo., I, 122). Zie ook G. VANDE PUTTE, *Het vroegere dorpsbeeld van Terlanen. Proeve van onomastische reconstructie*. Zoniën VIII (1984), nr. 2, pp. 85-104.

Communes belges (...)” voor de keuze plaatsen volgens dewelke „Le Haut de Rosières, que l'on écrit ordinairement *Woo* (...) à proximité de la ferme de Rosierbois que l'on nomme aussi *ferme de Haut*” zijn naam te danken heeft „selon les uns à sa position élevée par rapport au centre du village” — men ziet alweer dat zo verleidelijke topografisch argument — „selon les autres aux bois (*woud*) qui l'avoisinaient”²⁰.

Welnu, „Woo” onder Rozieren en de vele homoniemen over heel Wallonië verspreid, zo zegt J. HERBILLON, zijn doorgewoond geëvolueerd uit het germ. *walthu*, „bos” met de betekenis van in casu Zoniënwoud²¹. Een nog tamelijk onbepaald stuk Zoniënwoud, zou ik eraan toevoegen, ergens tussen de aloude „villa” Overijse en de nieuwe vestigingsplaats Terhulpen (Vrijheidsrechten in 1230). Dit plaatsje — een nieuwe ontroding aan de Helpe of Zilverbeek — zal zich als motor weten te ontpoppen van de nieuwe ontginningsroes ter plaatse en vooral Overijse in zijn kielzog meevoeren (de Vrijheidskeure van Overijse dagteekent van 1234), zodat beide lokaliteiten een concurrentiestrijd zullen aanbinden, waaruit eeuwenlange naijver zal ontstaan (GVP - Micro-Belg.).

Woo als type-voorbeeld van een authentiek Germaanse plaatsnaam moet nu stilaan de plaats gaan ruimen voor Romaanse doubletvormen, die de plek tevens onomastisch aanzienlijk verduidelijken — naarmate er zich meer sociaal-economische activiteiten ontwikkelen gepaard met demografische aangroei — door het te bestempelen als het woud — nu bos geworden — van Rozieren, dus Rozierbos ofte Rosierbois, dit laatste in functie van het merendeel blijkbaar Romaanse kolonisten dat opereerde vanuit de hertogelijke nederzetting Terhulpen. Naarmate de oorbaarmaking voortschreedde volstond het te vaag geworden authentiek Germaanse appellatief *Wout* niet meer en moest het gedifferentieerd worden door vertaling in het Romaans met voorvoeging van de plaatsnaam waar nu zo actief ontbost werd²², „Rozierbos”.

Ook blijkt dit nu nodig te zijn om het woud van Rozieren van naburige woud-plaatsen te onderscheiden, zoals *Woo* in Limal, wat nog „Champ du Haut ou Woo” of „Trou du Haut” is gebleven tot de tijd van Tarlier en Wouters (1864), met blijkbaar dus dezelfde alternaties als in het *Woo*-geval van Rozieren²³. Er bestaat zelfs een

20. J. TARLIER en A. WAUTERS, *O.c.*, p. 43 en zie ook A. WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles* (1855). Anastatische herdruk Brussel 1973, d. 9 B, p. 511.

21. J. HERBILLON, *Toponymes hesbignons*. In *HKCTD*, LI (1977), p. 54.

22. A. BOILEAU, *Toponymie dialectale germano-romane du nord-est de la province de Liège. Analyse lexicologique et grammaticale comparative*. Bibliothèque Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, CLXXXVIII, Paris, 1971, pp. 270-271.

23. Ch. DE VOS, *Toponymie de Limal*. *Wavriensia* XII (1963), pp. 122-123 en E. LEGROS, *La philologie wallonne en 1958. Les dialectes belgo-romans* XVI (1959), p. 147.

„Wouthof” op de grens Overijse-Hoeilaart, niet ver van Bakenbos overigens, wat later het Hof te Farendijs zou heten, geattesteerd vanaf de tweede helft van de XIVe eeuw (Ch. Z.). Samenvattend zien we dus dat:

1. *Woo* te Rozieren geflankeerd wordt door het doublet *Rozierbos*;
2. *Woo* te Hoeilaart vervangen wordt door *Farendijs*;
3. *Woo* te Limal behouden blijft.

Zodoende kan men zien dat deze drie allerbanaalste woudtoponiemen, op amper een achttal kilometer van elkaar verwijderd, alras perfect gedifferentieerd werden van elkaar.

3.2.2. Doch vraag is nu: welke kolonist(en) heeft resp. hebben zich ingelaten met de ontginning van „het bos van Rozieren”? Welnu, in 1405 vindt men melding in een Dietse tekst van *Reyniere van rosierbossche* geheete(n) *mailgefeer* (...) es men sculdich (...) jan vande(n) bisdom”; in de Romaanse versie van dezelfde tekst is er sprake van „messire jeh(an) delle besdume(n) (...) gisant aransbier joind(ant) a larnoit *Reynyer de wout*” (OFT). Dat al deze onomastica lustig het Frans en het Nederlands door elkaar gebruiken lijkt overduidelijk uit een tekst van 1638 handelend over „beemps te Rosieren gelegen ter plaetsen geheeten Ransbeert naest den elst broecke *Reyniere van Woude diemen heet maillefiert*” (OFT). Samenvattend kunnen we dus stellen dat het in beide gevallen gaat om een leen van de heer van de heerlijkheid van Tenbisdom, met name het geslacht Vandenbis(schop)domme, voornaam *Reinier*, bijnaam *Maillefer* of *Malfer*, met een herkomstnaam die dan eens verwijst naar de oorspronkelijke benaming *Woo/Woud*, dan weer eens naar het gewijzigde landschap, zijnde het aan ontbossing toe zijnde of reeds ontgonnen *Bos van Rozieren/Rozierbos-Rosierbois*.

Bovendien, als men Bakenbos met Rozierbos vergelijkt, dient er te worden opgemerkt dat die ontginningsverantwoordelijken van die Overijse „far-west” vertrouwendelijken van de belangrijkste plaatselijke riddersgeslachten waren — zoals hierboven reeds aangetoond — en door hen gearachuteerd in die nieuw te ontginnen „Wüste” in de vierhoek Terhulpen - Hoeilaart - Overijse - Genval, alwaar ze de „Waldhufendörfer” stichtten, waarover sprake in het begin vandiit opstel. De Bakes op Bakenbos voor rekening van de Vanderspouts en de Vanrozierbossen op Woud-Woo/Rozierbos-Rosierbois voor rekening van de Vandenbisdommes, moeten er dan heel wat Romaanse werkkrachten aangetrokken hebben, met het gevolg dat Rozieren omzeggens volledig verwaalste en Bakenbos en Maleizen ergens in een tussenstadium zijn blijven hangen²⁴. Sindsdien vormen deze ge-

24. G. VANDE PUTTE, *Le cas de Rosières-Saint-André. Constitution d'une communauté romane en terre germanique?* In *Actes du Congrès de Nivelles* (2e Congrès de l'Association des

huchten een culturele bufferzone die, zoniet landschappelijk, dan toch linguïstisch, een nog quasi onontgonnen taalprieel bij uitstek uitmaakt (GVP - Micro-Belg.).

3.2.3. Wou(d/t)-Woo en Rozierbos-Rosierbois kennen dus vanaf de oorbaarmakingstijd een parallel bestaan en een naamgebruikssucces dat wellicht evenredig is aan de demografische fluctuaties met betrekking tot de „natives”, die de bewuste terminologie dagelijks hanteren. Maar al vindt het toponiem ROZIERBOS als dusdanig geleidelijk ingang (vanaf de XIVE eeuw geattesteerd)²⁵, toch komt het mij niet altijd voor als een „puur” toponiem, omwille van zijn veelvuldig transiteren via de persoonsnaam, zoals in volgende attesten: „cene(n) boeg(aerde) *voe(re) mailefeerts van rossie(r)bossch hof*” (1405)²⁶ of „te Rosier(en) *neu(en) thof Reyniers gheheeten maelfert van Rosierbossche*” (1441) (OFT).

Blijkt hieruit Rozierbos/Rosierbois niet eerder een artificiële benaming te zijn, afgeleid van de naam van de eerste ontginners en die nadien vaak een louter administratieve inhoud meekreeg? Als dusdanig schijnt hij dus minder aan een eng-topografische lokalisering te beantwoorden (als welbepaalde hoevenaam bijvoorbeeld) dan veel eerder van toepassing te zijn op het geheel van de heerlijkheid²⁷; hij werd zelfs tot feodale titel gepromoveerd, waarmee in latere tijden de leenhouders graag pronkten, al heetten zij van Dijoen (de Dion) of de Fraula bijvoorbeeld²⁸.

Illustratief nog voor deze bevinding is m.i. ook volgend XVIIIe-eeuws voorbeeld, waar men melding maakt van een bos „gelegen *aen Reiniers van rosierbosch*” (OFT), in een periode waarin uiteraard sinds jaar en dag geen „Reinier” meer te bespeuren valt in het voormalige „Wout” ofte bos van Rozieren, laat staan niet eens meer directe afstammelingen uit het geslacht „van Rosierbossche”²⁸. Zegslieden in Rozieren hebben me overigens eveneens voor enkele jaren meegedeeld dat „Rosierbois” ook in hun ogen eerder als een artificiële benaming klonk, omdat ter plaatse de term „ferme de

Cercles Francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique et 47e Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique), d. 1. Nivelles, 1984, pp. 337-338.

25. 1350-1400: „lands belegen *tusschen rosierbossche en(de) den velde*” (OFT).

26. Er staat dus duidelijk: „voor x *van Rozierboshof*” (waarmee het Hof te Woude wordt bedoeld) en niet „voor Rozierboshof” tout court!

27. De heerlijkheid Rozierbos was tamelijk omvangrijk en bevatte 135 bunder in 1768 bijvoorbeeld (OFT).

28. Bijzonder sprekende voorbeelden dienaangaande zijn schering en inslag in bijvoorbeeld het Fonds Verklaringen en Denombrementen van het Leenhof van Brabant op het Algemeen Rijksarchief Brussel, evenals in het Fonds Perghameni op het Brussels Stadsarchief. Ziehier slechts een greep uit tientallen excerpten (OFT): 1750: „hoff van *adriaen van rosierbosch* heer van dion” daar waar men zich eerder zou verwachten aan een formulering van het type „adriaen van dion heer van rosierbosch”); 1753: „Den vicomte de fraula *beere van Rosierbosch*”.

Woo'' bij voorkeur wordt gebruikt, of nog „ferme Englebert'' (naar de naam van de huidige eigenaars). En dit alles niettegenstaande het feit dat de zogenaamde artificiële benaming enigszins werd gereactualiseerd in de moderne straatnaam „Rue (de) Rosierbois'', die officieel, alhoewel slechts voor een deel, de „Rue de l'Hôpital'' vervangt sinds 1964 (OFT).

En al gaat het hier dus duidelijk in een periode van volle verkavelingswoede en intense villabouw in het tot Brusselse slaapdorp gepromoveerd Rozieren van de jaren zestig om een schrijnend geval van eufemisme in de naamgeving — een elegantere, sjiekere benaming vervangt een akelige, ouderwets gedegradeerde — toch vraag ik me af of dit ook al niet het geval was in de XIIIe-XIVe eeuw, wanneer een tot ridder gepromoveerd geslacht zich tooide met die sierlijke „van Rosierbossche''-naam (als late uitloper van hoofse geplogenheden bij een nouveau-riche-categorie van grondontginners?). Wat er ook van zij en al is de link antroponiem — toponiem onbetwistbaar, de chronologie ervan blijft onduidelijk. Onmogelijk inderdaad tot de primauteit van de ene vorm op de andere te besluiten en de archiefuittreksels zijn zelfs bijzonder verwarringstichtend in dit verband, als men bijvoorbeeld afgaat op: „bi reiniers veken van rosierbossche'' (1414-1415) of „gelegen (...) aen reyn(er) boch (sic!) van rosierbohe (sic!) ter eender side(n) en(de) opten wech die van rosierbosch t(er) rosie(re) weert ghaet'' (1495) (OFT)...

3.2.4. Een bijkomend curiosum dat nog moet onderstreept is dat de heren van Rozierbos zelfs hun naam blijken gegeven te hebben aan een bos te Overijse zelf, gelegen op de linker IJseoever, zowat ter hoogte van de huidige wijk Zavelborre, meer bepaald op het hoogplateau, dat zich uitstrekt tussen de IJse en Jezus-Eik, tussen de vroegere hoven Terrest en Terspout. Hier zit men dan volop in het woud-domein van de beiers van IJse, met wie het geslacht van Rosierbossche, evenals de reeds aangehaalde geslachten Vandebis(schop)domme en Vanderspout de lakens uitdeelden in het heretogelijk domein Overijse, Rozieren inkluis.

Zelfs als het toponiem ROZIERBOS aldaar pas laat opduikt, namelijk in 1530²⁹, is het een nog later uittreksel anno 1750 dat ons de oplossing brengt van de naamgeving alhier, door het aangeven van de onmiskenbare band met de gelijknamige familie. Het attest luidt: „neuen d bosch vander spout ende eenen Bosch gelegen aen Remiers van rosierbosch comende aen d'een seyde'' (OFT). Gewis een schoolvoorbeeld van interne migratie van een Rozierens, dus Overijses, toponiem op zijn beurt afgeleid van een Overijses antroponiem binnen

29. „bosch geheeten Rosierbosch dbosch van zonen op twee zyden de strate gaen(de) van hinxtenberghe te zonie(n) opte derde'' (OFT).

eenzelfde territorium, met als linguïstische resultante het diglossie-verschijnsel „Rozierbos/Rosierbois” te Rozieren/Rosières in de zuidwestrand van Overijse en het (wellicht a posteriori) homonymiegeval „Rozierbos” aan de noordwestrand van Overijse.

4. ROZIERBOS OF VRIESELE: GESCHIEDENIS IS OOK NIET ALLES

4.1. Tot hiertoe heb ik gepoogd klaarheid te scheppen in de gecompliceerde wisselwerkingen tussen het toponiem *Woo* en het eerder als antroponiem aan te voelen *Rozierbos* door de eeuwen heen. Hierbij kan evenwel het toponiem VRIESEL(LE) niet over het hoofd gezien worden, dat regelmatig in verband met *Rozierbos* opduikt (OFT), wellicht omdat dit goed steeds in handen is geweest van de heren van *Rozierbos*, als we *Tarliert* en *Wauters* in deze mogen geloven³⁰. Ook mijn onomastisch fichier getuigt van het bestaan van dit leen, namelijk in 1495, jaar waarin *Filips van Dion* het verheft³¹.

Ditmaal is het de parochie-monografie van pastoor *Goossens*, geschreven in 1904, die ons het enigma van de naam- en begripsverstrengeling *Vriesel-Rozierbos* helpt op te lossen³². Hierin wordt gesteld dat *Hendrik van Vrieselle* (XIVe eeuw) zijn eigendom verkocht aan *Hendrik*, zoon van *Reinier van Rozierbos*. Eens te meer zal het dus bij *Vriesele* gaan om een importtoponiem uit Overijse (waar nota bene heel wat homoniemen voorkomen), afkomstig van een geslachtsnaam uit het entourage van de heren van *Bisdom*, en weliswaar vanaf 1330 geattesteerd³³.

Wordt dit alles geen saai verhaal van interne naammigraties gelijklopend met — interne — kolonisatie (mijn thesis zal bol staan met tientallen dergelijke gevallen) in een periode van verkavelingsintensivering op hertogelijk initiatief met plaatselijke maar ook geïmmigreerde — Romaanse — werkkrachten, maar onder de alomtegenwoordige supervisie van de plaatselijke herengeslachten, die aldus een groot stuk van de *Maleizen- en Rozierenkoek* onder elkaar verdeelen³⁴? Hier zou weinig of niets op aan te merken zijn, dunkt me,

30. J. TARTIER en A. WAUTERS, *O.c.*, p. 43.

31. „Jtem houdic ph(il)ps van dyon voirs. noch van mine(n) ghened(ich) heer(e) voirs. te leene *dleen van vriesele* gelegen ind(er) pr(o)chien van rosie(re)n” (OFT).

32. Pastoor GOOSSENS, *Essai monographique sur Rosières-Saint-André*. Ter pastorie van Rozieren.

33. De familie van *Vries(s)el(le)* was immers in het bezit o.m. van het Hof *Tenots*, in het centrum van Overijse, dat — en het verdient misschien wel extra aangestipt te worden — gehouden werd van de *Horen* ... wat precies hetzelfde geval was met *Rozierbos* overigens (OFT).

34. Dergelijke stelling vloeit ook reeds voort uit de licentiaatsverhandeling *Germaanse filologie* (KUL, 1968) van F. STROOBANTS, *Bijdrage tot de studie van de persoonsnamen te Overijse, Rosières, Hoelaart en La Hulpe in de XVe eeuw* (promotor: Prof. Dr. O. LEYS).

indien hier niet zou moeten worden aan de kaak gesteld de waanvoorstellingen van diegenen die in het toponiem „Vriesele” bijvoorbeeld een authentiek Rozierens *zele*-toponiem hebben menen te moeten zien, met specifieke lokalisering bij een al even hypothetisch „hoff te Rosieren” (JV)... onvindbaar in mijn 50.000-fiches rijke onomastisch materiaal.

Uit het kritisch vergaarde en bestudeerde bronnenapparaat blijkt alras dat het met Vriesel in feite gaat om een in de heerlijkheid Rozierbos geënclaveerd goed, waarvan de naam andermaal afkomstig is van een antroponiem, verwijzend naar de eerste bezetters/bezitters uit de XIIIe-XIV-eeuwse ontginningsperiode, wat het steriele dwepen met al die mythische „zele”-namen in de vergeethoek moet stoppen, vooral als die dan maar al te automatisch verbonden worden met al wat „Frankisch” is, zoals in het geval van de Vlaams-brabantse historicus Jan VERBESSELT. Niet alleen hij, zoals in zijn meeste geschriften en vooral in zijn monumentaal „Parochiewezen in Brabant (...)”, maar met hem een hele school Vlaams-brabantse heemkundigen, in het voetspoor van onder meer toponymist Jan LINDEMANS (1888-1963) en het tijdschrift „Eigen Schoon en De Brabander”.

4.2. Het wordt dan ook hoogtijd een bepaald **mytisch historisme** te ontmaskeren, dat het licht heeft gezien in het kielzog van de Vlaamse Beweging en dat niet gespeend is van **gratis frankomanie** (GVP-Micro-topo.). Een dergelijke bekrompen geestesgesteldheid schrikt er niet voor terug ten allen koste te bewijzen — en dat is beslist wat Jan Verbesselt beoogt in zijn publikaties omtrent Overijse en Rozieren, ja zelfs heel de oude ammanie van Brussel, die hij zo grondig (?) heeft bestudeerd, resp. de continuïteit in de nederzettingsgeschiedenis aan te tonen, zeker vanaf de Karolingische periode, dus ook Merovingische en bijgevolg de Frankische, want uit het ene vloeit wat te stelselmatig en a priori het andere voort. Van daaruit is de stap vlug gezet, die erin bestaat alle op dergelijke wetmatige manier geanalyseerde Brabantse dorpen onvoorwaardelijk het etiket „Vlaams” op te kleven, sinds de periode van de eerste Germaanse „invallen”, waardoor de zogenaamde „Vlaamse”, want van oudsher „Germaanse”, integriteit van het territorium eens en voor altijd onherroepelijk moet vaststaan.

Dergelijke nog steeds graag in heemkundige kringen — en niet alleen daar — gehanteerde oogkleppen (thans evenwel geruggesteund door een sinds 1963 in België nieuw „geclicheerde” politieke structuur) is in feite het negeren van ieder wetenschappelijk onderzoek terzake en nagenoeg a priori, van iedere liefst pluridisciplinaire exploratie naar het nooit simpele groeiproces en de zo bont gescha-

keerde verdere evolutie van een tot mythe uitgeroepen situatie, waarvan ieder taalkundige en sociaal-culturele hybridisatie, ambivalentie en heterogeniteit zou worden over het hoofd gezien, daar waar we precies in een ideale confluentie- en dus contactzone bij uitstek vertoeven.

Erger nog: zulke kleingeestige attitude houdt in dat men meegevoerd door de inherente dynamiek eigen aan de Vlaamse ontvoeringsstrijd³⁵ en geëxalteerd door alle mogelijke en bedrieglijke „Ausgleichs-“ en „Rückzugslinien“³⁶ niet zou inzien dat die taalgrenen heeft kunnen „évoluer comme par une lente érosion, sans pression extérieure“³⁷, zoals gesteld door de Leuvense romanist André Goosse. Misschien zijn de theorieën van Jan Verbesselt dan wel toeepasbaar op de vele dorpen uit het Pajottenland, waarvan de auteur de parochiegeschiedenis minutieus heeft gereconstrueerd tot in de XIIIe eeuw (JV), maar mijn eigen onomastische opzoekingen hebben aangetoond dat men al het frankomaniakale best achterwege laat voor wat het land van IJse en Lane betreft, midden in een „Zoniënwoud“, waar de Frankische penetratie vooralsnog niet op afdoende wijze werd bewezen, ook al als men afgaat op de karig aanwezige *zele-* en *heemnamen* bijvoorbeeld.

Nopens de ontstaansgeschiedenis van Roziëren bestaat er dus een conflict in zienswijze tussen Jan Verbesselt en Chantal Zoller, dat moge in de loop van deze uiteenzetting al duidelijk gebleken zijn. Als voor eerstgenoemde immers iedere melding van Overijse — en de oudste dagtekent van 832 — ipso facto Roziëren inhoudt, dan is Chantal Zoller daarentegen eerder voorstander van de theorie van de collectieve ontginningen op hertogelijke instigatie en weliswaar in de XIIIe eeuw. En alhoewel J.J. Hoebanckx zich in zijn artikel „Rosières“ in het „Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek van de gemeenten van België“, in 1981 verschenen³⁸, zich eerder voorzichtig uitlaat, d.i. zonder stelling te kiezen, dan ben ik zelf (dat moge hier ook reeds duidelijk gebleken zijn) vandaag de dag eerder geneigd het standpunt van Chantal Zoller bij te treden³⁹, en niet het minst omdat zij heeft kunnen aantonen dat J.

35. Zie de bijzonder expliciete terminologie hieromtrent in bijvoorbeeld M. RUYLS, *De Vlamingen. Een volk in beweging, een natie in wording*. Tiel, 1972, waarop reeds geattendeerd in G. VANDE PUTTE, *Les Flamands de Manu Ruys et les causes de son succès*. Septentrion (1975), n° 1, pp. 86-87.

36. Zie de bijzonder kritische kijk op alle mogelijk taalgrenstheorieën door J. STENGERS, *La formation de la frontière linguistique en Belgique ou de la légitimité de l'hypothèse historique*. In *Latomus Revue d'études latines*, vol. XLI (1959), pp. 5-53.

37. A. GOOSSE, *Réflexions d'un grammairien sur la frontière linguistique*. Revue Générale belge, déc. 1987, pp. 39-45.

38. Uitgeverij Gemeentekrediet van België. Brussel, 1981, pp. 2698-2699.

39. Na verzamelen van verscheidene duizenden onomastische fiches en het reconstrueren van ettelijke duizenden toponymische lemma's over zeven eeuwen verspreid (cfr. het interview *Een*

Verbesselt zich op een vals dokument heeft gebaseerd om zijn theorie betreffende de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkeling van Overijse en Rozieren te staven (GVP-Micro - topo.).

4.3. Samenvattend kunnen wij ons bijgevolg de vraag stellen of het haast ziekelijk opsporen van *zele-* en *heemnamen* — ze desnoods uitvinden, zoals in het geval van *Vriesel* — soms niet getuigt van **overdreven frankomanie** en **mythisch historisme** met oogkleppen, zeker wanneer men daarbij geen rekening houdt met de rol van wat ik hier „de Brabantse kolonisten” zou willen noemen. Ik meen dan ook te mogen stellen dat, in diezelfde Verbesseltoptiek, zo'n rol hen niet graag wordt toegemeten, precies omwille van het feit dat deze Brabantse kolonisten overwegend uit het Romaanse Zuiden afkomstig schijnen te zijn. Dit is een bijzonder destabiliserend oogpunt, wat de schone theorie van het eens en voor altijd zo bevredigend vaststaand Frankisch imperialisme zou kunnen doen aan het wankelen brengen... Wij moeten er ons bijgevolg voor hoeden niet in „onomastisch imperialisme” te vervallen (*Vriesel* is geen authentieke zele-naam op het grondgebied van Rozieren en er kunnen dus geen „Frankische” conclusies uitgetrokken worden). Wij moeten ons zeker hoeden voor „onomastisch imperialisme” als stille aanloper tot een al even dubieus latent taalpolitiek imperialisme, wat gelukkig door een nieuwe generatie Vlaamse historici wordt getemperd en gerelativeerd.

Ik volsta hier met één voorbeeld ten bewijze en dat is de merkwaardig-vernieuwende „Geschiedenis van Vlaanderen” in 1983 verschenen onder het impuls van een staf VUB-historici⁴⁰. In een eerste hoofdstuk getiteld „Het ontstaan van een gewest. De Vlaamse ruimte tijdens de vroege middeleeuwen” stelt Professor R. Doehaerd dat die taalgrens in feite veel recenter is dan men het tot hiertoe had vermoed. Dit is een nieuwe lente en een nieuw geluid in de Vlaamse geschiedschrijving, waarbij vooral het accent wordt gelegd op de bevolkingsaan groei van de Xe eeuw, die in feite geleidelijkaan de begrenzing duidelijker zou aftekenen tussen Germaanssprekende en Romaanssprekende invloedszones (GVP-Micro-topo.). Deze zienswijze

grens met grillen, get. D. DEPREEUW en verschenen in *Trends* van 30-3-1989). Aanvankelijk was ik eveneens de Lindemans-Verbesseltzienswijze genegen, zoals nog in G. VANDE PUTTE, *De Frankische landname en de ontstaansgeschiedenis van de Taalgrens in het Land van Ijse en Lane*, o.c. in JV. Een recentere publikatie van de hand van G. BERINGS, *Tervuren in de middeleeuwen* (Tervuren, 1987) staat eveneens zeer kritisch tegenover de nederzettingstheorieën van J. Verbesselt in de streek van Zoniën.

40. R. DOEHAERD, *Het ontstaan van een gewest. De Vlaamse ruimte tijdens de vroege middeleeuwen*. In *Geschiedenis van Vlaanderen van de oorsprong tot heden* (door een groep VUB-professoren o.l.v. E. WITTE). Brussel, 1983, p. 21 vlg. Zie ook J. VERBESSELT, *De taalgrens recenter dan werd vermoed*. Eigen Schoon en De Brabander LXVI (1983), nrs. 7-9, pp. 249-268.

lijkt mij perfect van toepassing op het hier bestudeerde gebied, waar voordien inderdaad de bevolking van zulke bostrijke streken eerder schaars moet geweest zijn. Bovendien ziet men alsmaar duidelijker in dat er min of meer belangrijke Romaanse groepen moeten aanwezig zijn geweest in Henegouwen en het zuiden van Brabant, ja zelfs tot in de streek van Asse bijvoorbeeld.

Maar de Romaanse sporen die Jan Lindemans in de dertiger jaren aan hypothetische Waalse steenhouders meende te moeten toeschrijven en wier aanwezigheid hij zelfs tussen de jaren 1085 en 1170, tamelijk precies dus in de tijd, wist te situeren (GVP-Micro-topo.), zijn in de huidige stand van het onderzoek eerder toe te schrijven aan een fenomeen van tweetaligheid, zoals door M. Gysseling weerhouden voor een aantal streken van het huidige Vlaamse land. Daar moet het Romaans tenminste tot in de VIIIe eeuw stand gehouden hebben, namelijk in de streek van Asse reeds vernoemd, het land tussen Dender en Zenne, de streek van Sint-Truiden, Tongeren en Aken⁴¹.

De beroemde onlangs overleden Waalse toponymist Jules Herbillon heeft hetzelfde bewezen, namelijk met de studie van de gemengde taaleilanden Jandrain en St.-Truiden⁴², terwijl Léopold Génicot — de grondlegger van de moderne Waalse geschiedenis — in zijn boek „*Racines d'espérance*” ronduit stelt dat Wallonië tallentijde „une terre mixte” is geweest, wat onder meer wordt bewezen door het bestaan van toponymisch Latijnse en Frankische doubletten. „*La Wallonie a même compté des habitants et des îlots germaniques et elle a pratiqué un certain bilinguisme, avant de redevenir, progressivement, une région exclusivement romane*”, zo schrijft hij⁴³.

Hoeft het ons dan bijgevolg te verwonderen dat er aan weerszijde van de huidige taalgrens doorheen de „Belgische” geschiedenis taalverschillende eilanden aan te stippen zijn? Waarom doet men alsof zijn neus bloedt, telkens er sprake over is, en waarom vermijdt men er angstvallig ieder systematisch en grondig onderzoek van, hoofdzakelijk dan aan Vlaamse zijde, me dunkt? En waarom inmiddels maar doorgaan met onze huidige eigen idealen, zoniet ideologieën klakkeloos naar het verleden te projecteren zonder te investeren in een nieuwe, op zijn minst vernieuwende, onderzoeksmethode van pluridisciplinaire aard met tweetalige teams van germanisten en romanisten bijvoorbeeld? Ik geef het grif toe: zulke mensen worden pulen voor rariteitenkabinetten in dit onherroepelijk „gcommunauta-

41. E. LEGROS en J. HERBILLON, *La philologie wallonne en 1955*. HKCTD XXX (1956), p. 332.

42. In *Les dialectes belgo-romans X* (1953), p. 511.

43. L. GENICOT, *Racines d'espérance. Vingt siècles en Wallonie par le texte, les images et les cartes*. Brussel, 1986, p. 101 vlg.

riseerde'' landje met duidelijk afgegrensde cultuurgemeenschappen (maar wat voor 'n cultuur is een afgegrensde cultuur?). Nochtans is het investeren in taal- en cultuurcontacten een bijzonder passionante bezigheid, ja zelfs een wetenschappelijke discipline die helaas nog in haar kinderschoenen staat in dit curiosum van een landje van ons, dat er immers een geprivilegieerd studieterrein voor uitmaakt.

5. BIJ WIJZE VAN BESLUIT: FRANKEN OF BRABANDERS, VERRIJKENDE CONFLUENTIEZONE OF ASEPTISCH NOMANSLAND?

We hebben het gezien: **ijdel gefilologiseer, mytisch historisme en geobsedeerde Frankomanie** zijn enkele van de valstrikken waarin een behoedzaam taalgrensonderzoeker liefst niet verstrengeld geraakt. Als enige borstwering hiertegen kan alleen een zo exhaustief en pluridisciplinair mogelijke aanpak van het behandelde grondgebied ingeroepen worden. Ik moge hier als bijzonder illustratief voorbeeld aanstippen, dat het herbeschouwen van de nederzettingsgeschiedenis van het IJse- en Laneland in een dergelijk perspectief en op onomastische grondslag, er mij heeft toe gebracht de niet onaanzienlijke rol te preciseren in het totstandkomingsproces van de taalgrens aldaar van die oude wegverbinding Brussel-Waver. Hieruit is dan ook bijvoorbeeld af te leiden dat zich aan weerszijde van wat ik bij het begin van deze lezing een „doordringings-, ontginnings- en vestigingsroute'' heb genoemd, een soort bufferzone heeft ontwikkeld op een breedte gossomodo gesteld van een vijftal kilometer, die van oudsher onderhevig is (geweest) aan de meest interessante processen van culturele interpenetratie en taalosmose (GVP-Micro-topo.).

Dit alles is dus wel filologisch op te delven, maar niettemin een titanenwerk; de hier enkele aangehaalde voorbeelden zullen het wel duidelijk hebben gemaakt, dat haast ieder geval eerst afzonderlijk en in de diepte dient behandeld om nadien geglobaliseerd te worden in het geheel van de streekgeschiedkundige specificiteit. Vanuit dit oogpunt gezien is mijn toponymisch materiaal betreffende Roziere een waar museum van alle mogelijke hybride en cacografische vormen, die de filoloog veel kopbrekens maar toch ook heel wat pret kunnen bezorgen, ook al omdat er soms wel een stel volksetymologische schunnigheden aan het licht kunnen komen bijvoorbeeld (OFT).

Zo'n voorbeeld is dat van BAKENGAT — om het bij dezelfde familie te houden — natuurlijk op Bakenbos te situeren en te interpreteren als het „gat'' in de betekenis „doorgang'' door het bos (de meeste invalswegen in het Zoniënbos worden nota bene zo genoemd), met name dat gedeelte bos van de familie Bake. Wanneer

dit toponiem op het einde van de XVIIIe eeuw door *Koninginnegat* wordt vervangen⁴⁴ zullen de wellicht Nederlandsonkundige kadastrerambtenaren de gelegenheid niet laten voorbijgaan — uit schalksheid of onwetendheid, wie zal het zeggen? — om er *Chemin dit Trou de la Reine*, ja zelfs *Cul de la Reine* van te maken (GVP-Micro-topo.).

Maar als we dan terug de ernstige toer opgaan, dient toch op zijn minst vastgesteld dat we hier voortdurend zijn geconfronteerd met intense creoliseringsprocessen, die getuigen van een bloeiende contact-intensiteit, waarop men volgens mij tot hiertoe onvoldoende de aandacht heeft gevestigd. Het wordt dan ook hoogtijd dit te doen in een pseudo-gefederaliseerd Belgisch bestel, waar de zagezegde mondig geworden gemeenschappen zich eigenwijs gaan verschansen achter de dijken van hun eens en voor altijd geclicheerde taalgrens, die men op het hoogste politiek niveau liefst zo ondoordringbaar mogelijk zou wensen. Ook bij intellectuelen, academici en in casu onomastici, past het m.i. wat deugddoende wetenschappelijke onzekerheid te scheppen. Onzekerheid die onvermijdelijk opduikt bij een systematisch diepteonderzoek van de hele taalgrensproblematiek. Vandaar wellicht dat men er liever politiek en eng-nationalistisch over vit, dan dat men er zich breeddenkend en cultuurverrijkend over bezint⁴⁵.

Veel komt inderdaad op losse schroeven te staan als men de moed heeft althans zijn aprioristische simplificerende presensvisie op de geschiedenis af te zweren. Taalkundig gezien is het bijvoorbeeld niet eens afdoend bewezen dat het hier veelbesproken doublet ROZIERBOS/ROSIERBOIS naar een originele Romaanse woordvorming zou terug te brengen zijn, zoals G. Kurth het stelt⁴⁶, daar woordvormingen zoals „bwès Renaud” of „pré Wârni” in de middeleeuwen al evengoed de vorm „Renaubwè of „Wârni-pré” — om hier een paar voorbeelden van de Waalse toponymist Feller aan te halen⁴⁷ — terug te vinden zijn (GVP-Micro-topo). De vraag oplossen van preëminentie van Diets of Romaans terzake, op basis van de determinans vooraan of achteraan, is dan ook vooralsnog een onbegonnen werk.

Al staat het anderzijds wel vast(er) dat toponiemen afgeleid van persoonsnamen van het type „Remersdaal” of „Moelingen” bijvoorbeeld — om het ditmaal met A. Boileau te bewijzen⁴⁸ — tot

44. „aen dbakengat gelegen”, geattesteerd vanaf 1414-1415; „Koninginge gat” vanaf 1792 (OFT).

45. Dit is ook zowat de boodschap van het uiterst merkwaardig artikel van L. MILIS, *Cultuurhistorische en sociologische overwegingen bij het fenomeen taalgrens*, in *Ons Erfdeel* 5/1984, pp. 641-650.

46. G. KURTH, *La frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France*. Brussel, 1896 (Anastatische herdruk, Brussel, 1974), p. 158 vlg.

47. J. FELLER, *Etude sur les noms de personne contenus dans les noms de lieu*(1). HKCTD II (1928), pp. 133-170.

48. A. BOILEAU, *Toponymie dialectale germano-romane* (...), o.c., p. 292.

de periode van de Frankische kolonisten opklimmen, dan zou men, dacht ik, ook stilaan iets analoogs moeten kunnen gaan poneren voor het land van IJse en Lane, maar met dit verschil althans dat de kolonisten in kwestie er pas in de XIIIe-XIVe eeuw zijn verschenen. Er zijn immers omzeggens geen Frankische *hem-* en *zelenamen* in de streek, zodat ik die kolonisten maar liever *Brabanders* noem. Mijn toponymisch glossarium van Overijse en Rozieren puilt inderdaad uit van toponiemen verbonden aan de naam van hun eerste ontginners en dat is meer bepaald het geval van nagenoeg alle grote perifere hoven van het hertogelijk domein ISCA, maar het is beslist niet uit te maken of het patroniem de plaats bepaald heeft dan wel andersom. Dit is bijvoorbeeld het geval met TERDEK, d.i. ter-eek(t) of ter-eiken (en het patroniem *vander Deect*); TERHOLST, d.i. ter-hulst (patroniem *vander Hulst*); TERREST, d.i. ter-rijst (en het patroniem *vander Ryst*); TERSPOUT, d.i. ter-spelt (patroniem *vander Spout*); TENBROEK (*vanden Broeck*); TENRODE (*van Rode* en toch niet *vanden Rode!*); met nog als laatste voorbeeld het in Rozieren gelegen TERFOSSE (en het patroniem *vander Fossen*) (OFT).

Wat er ook van zij, **woordcategoriepreëminentie** (Rozierbos/van Rozierbos), **woordkeuzeprimauteit** (Woud/Rozierbos) of **taalpreferentie** (Rozierbos/Rosierbois), het zijn slechts enkele, maar wel significante, voorbeelden van taalontginningsmogelijkheden in een voringsgebied dat, hoe eigenaardig het ook moge blijken, nog grotendeels braak blijft liggen en die best precies in dit vernieuwend België-van-de-gemeenschappen op een vernieuwende leest zouden mogen worden geschoeid. Waarom dan eindelijk niet, zowel aan Vlaamse als aan Waalse zijde, de micro-studies aangevat met interdisciplinaire en intercommunautaire hulp van de meest diverse maar liefst tweetalige vorsers? Dit zou een nieuwe kijk kunnen werpen op onze zo originele, want sinds oudsher op-twee-cultuur-gestoelde „Belgische” samenleving, waarvan nu als enig zogenaamd modern alternatief, het uitelkaargaan wordt gepromulgeerd. Voor mijn part heb ik hier eerder willen aantonen dat de taalgrensbufferzones zoals hier centje uit-eengerafeld in de streek van IJse en Lane, tussen Bakenbos en Rozierbos, bijzonder rijke mijnenvelden zijn voor o.m. sociolinguïstisch onderzoek, een waar sluimerend filologisch oerwoud, dat op een nieuwe generatie taalgrensontginnners ligt te wachten.

Bibliografie

- OFT: onomastisch fichier van Overijse en Rozieren ter voorbereiding van een doctoraatsthesis in de Letteren en de Wijsbegeerte aan de VUB over de Toponymie van Overijse en Rosières-Saint-André (Rixensart) en de taalgrensgeschiedenis in het Land van IJse en Lane.

- G. VANDE PUTTE, *Toponymie van Overijse*. Licentiaatsverhandeling Germaanse filologie aan de UCL. Leuven, 1968, 2 vl. (Promotor: Prof. Dr. O. LEYS). Gepubliceerd met de steun van het Gemeentebestuur van Overijse, 1968. Afgekort: *GVP-Topo*.
- G. VANDE PUTTE, *Studie van de taalgrens in het Land van IJse en Lane. Het geval „Rozierebij-Overijse”*. In *Handelingen van de Kon. Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* XL (1986), pp. 121-158. Een Franstalige versie verscheen in *Taal en sociale integratie* 8, uitgegeven door het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden (VUB). Brussel, 1986, pp. 415-459 onder de titel *Pour une micro-toponymie pluridisciplinaire. Le cas de „Rosières-lez-Overijssche” et la frontière linguistique au Pays de l’Yssche et de la Lasne*, zijnde een herwerkte versie van onze lezing gehouden op het XLVIIe Congres van de Federatie van Kringen van Oudheidkunde en Geschiedenis van België (2e Congrès de l’Association des Cercles francophones d’Histoire et d’Archéologie de Belgique) te Nijvel in 1984 onder de titel *Le cas de Rosières-Saint-André. Constitution d’une communauté romane en terre germanique?*, samengevat in *Actes du Colloque de Nivelles*, I. Nijvel, 1984, pp. 337-338. Beide artikels hier afgekort: *GVP-Micro-Topo*.
- G. VANDE PUTTE, *Overijse als microcosmos van Belgische taalgeschiedenis in Taal en sociale integratie* 13. Acta van het Colloquium VUB-CRISP van 20-21 okt. 1988 „Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)”. VUB, Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden. Brussel, 1989, pp. 139-172. Afgekort: *GVP, Micro-Belg*.
- J. VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Overijse* (Heemkundig Jaarboek II van de Beierij van IJse). Tiel, 1976. Uittreksel uit J. VERBESSELT, *Het Parochie-wezen in Brabant tot het einde van de XIIIe eeuw* (20 vol), s.d., s.l. Afgekort: *JV*. Zie ook in bovengemeld Heemkundig Jaarboek II als *Bijlage* verschenen: G. VANDE PUTTE, *De Frankische landname en de ontstaansgeschiedenis van de taalgrens in het land van IJse en Lane*, pp. 186-198.
- Ch. ZOLLER, *Le Pays de l’Yssche et de la Lasne au Moyen-Age*. Mémoire de licence en Philologie et Lettres. Section Histoire, à l’ULB. Brussel, 1970 (Promotor: Prof. Dr. G. DESPY). Afgekort: *Cb. Z.*